

KÖLTŐ CSALÁDON BELÜL

(Újabb Kosztolányi-dokumentumok)

Még a mosószámlája is érdekelt — írta a fiatal Kosztolányi egyik, Babits-hoz küldött levelében. S itt, az általunk közölt levelek egyikében, a 31-ben is lelkére köti unokaöccsének, hogy »A levelet olvastad el mindenkivel, de ne hagyd senkinél, mert Babics minden sorát megőrzöm s ha elveszne — valósággal viaszalhatatlan lennék.« Így van az utókor is a nagy költőkkel: őrzi, vallatja életük minden dokumentumát, mert néha a lényegtelenek is titokra világíthatnak, kulcsot adhatnak lényeges kérdések megoldásához, az életmű árnyaltabb értelmezésében, a pálya pontosabb rajzában bizonyos, hogy segítségére lehetnek a kutatóknak. Hát még ha nem is »mosószámlák«, nem is dokumentum-forgácsok, hanem az élet és a pálya lényeges vonásaira vonatkoznak a fölkelhető adalékok! Az a negyvennégy Kosztolányi-levél, amelyet most közzéteszünk, ilyen adalékok egész sorát tartalmazza. Jelentőségüket növeli, hogy többségük unokaöccséhez, az irodalomban Csáth Géza néven ismert Brenner Józsefhez íródott, kisebb részük másik unokaöccséhez, Brenner Dezsőhöz és öccséhez, Kosztolányi Árpádhoz.

1959-ben, amikor a budapesti Akadémia Kiadó Kosztolányi, Babits és Juhász Gyula levelezését közzétette, a kötet mind az irodalomtörténészek, mind az írók körében igen élénk visszhangot keltett. Nemcsak a három költő fejlődésrajza szempontjából bizonyultak beszédeseknek ezek a levelek, de a Nyugat-mozgalom művelődéstörténeti sajátosságainak rajzához is hozzájárultak. De túl ezen a hirtörténeli szerepen, ezek a levelek az egyes költők emberi arcáról, jelleméről is sokkal érdekesebb képet adtak, mint a velük egykorú versek. Nem értékesebbet, csak természetesebbet, közvetlenebbet. Pedig azokban a levelekben a közvetlenség és az őszinteség nem is volt uralkodó vonás.

Irodalmi levelek voltak a szó legszorosabb értelmében. A levelezést részletesen földolgozó Kiss Ferenc azt írta róluk, hogy a »művön inneni intimitás«, a »családi bensőség« hiányzik belőlük, hogy a címzett a közönség is, aki előtt a levélíró illetéket játszva szerepeit. És elsősorban Kosztolányira értette ezt. »Néhol tapintatosan, finoman bókolt, máskor megindultan bevallja, vagy vakmerően szemébe vágja barátainak, hogy milyen nagyok és milyen tehetségesek. Babits rejtett célzásából ugyan kivetheti, hogy gesztusai teatralisak, szembédicséretei kínosak, hanghordozása szenvelgő, de mindez nem nagyon zavarja. Jól tudja ő, hogy mi volna az illendő, de jól érzi magát szerepeiben és figyeli is a hatást. — (...) Ebben a csapongásban (...) kellett lenni valami gyermekien vonzónak. Legszembeötlőbb benne mégis a hatáskeltő igyekezet. Folyton túloz: túlzottan rajong és fontoskodva definiál, majd megint lángol, aztán személyesen cseveg, és ismét komolykodik. Ünnepelesen magasztal, majd szigorúan bírál, oldottan vall, és diplomatikusan udvariaskodik. Néha mosolyogtató, néha kínos, de sohasem unalmas.« (A beérkezésük közből. Budapest, 1962. 61—62.)

Azok a levelek, amelyeket itt publikálunk, mindenekelőtt abban különböznek azoktól, amelyekről az előbbi jellemzés szól, hogy nem irodalmi levelek. A testvéri és baráti kapcsolat olyan tartalmairól tudósítanak, amelyek a Babitscsal, Juhászsal váltott levelekben csak perifériásként kerültek szóhoz, vagy még úgy sem. Irodalmi vonatkozású mozzanatok persze itt is adódnak bőven, de teljesen hiányoznak az irodalmi szerep gesztusai, alakításai. Ha szóba kerül az irodalom, jobbra csak praktikus célzattal: úgy, hogy munkájához könyvet kér Kosztolányi, pályázatának sorsa felől érdeklődik, be-

számol élete hétköznapi mozzanatairól. Igen jellemző, hogy a 32. levélben, amely verset is tartalmaz, fontosabb a bordélyházi élmény leírása, mint maga a vers.

Hasonló jellegzetessége ezeknek a leveleknek, hogy a készülődés esztétikai, filozófiai stúdiumairól jóval kevesebb szó esik bennük, mint az életmódról, a környezetéről s a közönségesebb szükségletekről. Ez azért is fontos, mert a környezetéről szólókban — mivel a levelek jó része Szabadkán íródott — városunk akkori életére vonatkozó adatokat is találhat az érdeklődő. S ezeket már csak azért is tanácsos megbecsülnünk, mert a Lányi Heddával való szakítás, vagyis 1910 májusa után költőnk egyre ritkábban látogat Szabadkára, s így e gyűjtemény levelei a még szoros kapcsolat utolsó idejének dokumentumai.

Kortörténeti jelentőségük természetesen jóval kisebb, mint irodalomtörténeti értékük. Legtöbbet Kosztolányiról árulnak el. S ami még értékesebb teszi őket: a költő életének olyan szakaszaira is fényt vetnek, amelyekről a Babits-, Juhász- és Kosztolányi-levelezés nem mondhatott semmit. Ennek a gyűjteménynek első darabja ugyanis 1904. április 13-án kelt. Az *első műhely* címen földolgozott évek krónikáját 1902-ig követtük. (Életjel Minitűrök 12. Szabadka, 1970.) Így az 1902-től 1904-ig történt események jobbra ismeretlenek. Mivel az itt közölt levelek első hét darabja 1903-ban kelt, az előbb említett hézag kitöltésénél jól használhatók tehát. Ilyenformán *Az első műhely* évei s e levelek által tükrözött események összefüggő folyamatként rajzolódnak elénk. Azok a levelek pedig, melyek a pálya már ismerősebb szakaszaiból valók, éppen azért érdekesek, mert más oldalról, a családiás intimitás közegében látatják a költőt.

Hogy mit láttatnak meg a költő színes és talányos egyéniségéből, mely pontokon gazdagíthatják ismereteinket új elemekkel, erre részletebben az egyes levélcsoportok kommentálásakor térünk ki. Anyagunkat ugyanis — részben az áttekinthetőség miatt, részben azért, hogy magyarázó szövegünk vonatkozási pontjait egyszerűbben jelölhessük — három csoportra tagoltuk. A tagolást

természetesen időrendi összefüggésekre alapoztuk. Az első csoport anyaga 1904 októberére előtt kelt, s vegegyesen tartalmaz Szabadkán és Budapesten kelt leveleket. A második csoportban 1904. október elsejétől 1905. február elsejéig írt levelek és — nagyobb részt — levelezőlapok olvashatók. Egybekapcsolásuk és a háttérrel dátumok magyarázata az, hogy mind a költő Bécsben töltött hónapjai során keltek, s tartalmukban is a Budapesttől távol töltött két szemeszternek a sajátos élményeit tükrözik. A harmadik tömb nagyobb időt fog át. Első darabja 1905. április 12-én kelt, az utolsó 1910. augusztus 1-én. S amilyen széles az átfogott idő-sáv, annyira sokféle a téma is, amely benne felöltik.

A levelek közül eddig kettőt költőnk, az 5-et és a 27-et. (*Mostoha. Újvidék, 1965. 147—148; 152—153.*) A többi, valamint az 1. levélhez kapcsolott jelenet, itt kerül először közönség elé.

Néhány levélben egy-egy sötét nem tudunk elolvasni. Erre szögletes zárójellel hívjuk föl a figyelmet. Ugyancsak szögletes zárójelben tűntettük föl a postabélyegző keltét a keltezetlen levelezőlapokon és leveleken, amelyeknek a borítékja fennmaradt.

A levelek szövegét betűhíven közzeljük. Még a nyilvánvaló elírásokat sem javítottuk ki, s a helytelen név- és következetlen helyesírást és központozást is érintetlenül hagytuk.

I. csoport

E levéltömb sokféle tanulsága közül bizonyára az első darabhoz mellékelt jelenet a legfontosabb. Első látszatra ifjonti fontoskodás, nagyzás és szenvelgés természetének látszik, ám ha figyelmesebben olvassuk, észrevesszük, hogy a költő világképének alapvető polaritása: a magányos arisztokratizmus, a közönséges nyűgök fölött álló nagyság eszménye szembesül itt a hétköznapi egyszerű, természetes világával. Nagyon messziről, de azzal a polaritással tart rokonságot *A sötét ember* és *A ismeretlen ember* alakjában formát öltő ellentét, amely a *Boldog szomorú dalban* így hangzik: »Itthon vagyok itt e világban, s már nem vagyok otthon az égben.« Kosztolányi

pályájának ismerőtől tudjuk, hogy ezekben az években leginkább Ibsenhez, Nietzschehez és Schopenhauerhez vonzódott az ifjú költő. Az utóbbi filozófiájából tanulta meg, hogy az élet drasztikus hajszájával szemben csak a föléje emelkedő filozofikus szemlélődés lehet méltó az igazi szellemhez. Nietzsche göggel, heroizmussal és pátosszal látta el ezt az arisztokratizmust. A nyárspolgárinak bélyegzett köznapai morállal szemben Kosztolányi is Nietzsche jegyében lázadt, amikor korai verseiben a Krisztus balján függő latorral vállalt szolidaritást. E jelenet Sötét embere is ilyen, Nietzscheben fogant gögös magányos, a »Zarathust-ra-orum« lakója.

Feltűnik azonban, hogy lakása nem az »Élet hegye«, ahol Nietzsche Zarathustráját hívei elképzelték, nem valamely hellási táj, ahol az élet teljessége pompázik, hanem rideg tűzfalak világa. Kietlen tehát ez a fenség, s a képviselője is zord, nevében is »sötét«. Az ellenpólus *Ismeretlen embere* viszont jóságos és emberséges. Őv a gonosz elméletektől, s velük szemben az élet természetes rendjére, a megváltás társadalmi lehetőségeire apellál. *A sötét ember* láthatóan az *egyéniséget* félti a közönséges világtól s a másik ember segítségétől. Ez a tét. Nemcsak Kosztolányié, hanem egy egész nemzedéké. Ibsen *Peer Gynt*-jét kommentálva nem sokkal e jelenet elkészülte után ezt írta Kosztolányi Babitsnak: »Hol itt a következetesség, hol a logikai kapocs: azt mondani, legyünk nagyokká s daraboljuk szét mindenünket, húzzuk az igát, álljunk be a társadalmat mozgató adminisztrációba, pohosodjunk meg, vegyük hátunkra az erkölctelenné tevő és nem nemesítő munka terhét? Mi ez?? Csalás, ostobaság, antinietzscheizmus, egy költészeti „Die Kritik der praktischen Vernunft?“« (*Babits, Juhász, Kosztolányi levelezése*. Budapest, 1959. 46.) A tiszta költészet magas szolgálatára készülő Kosztolányi az újságírás robotjáról is eleinte ilyen szellemen nyilatkozott. Később aztán nagyon is összebékült ezzel a robottal, s fölaltalta benne tehetsége lehetőségeit. És a közönséges emberekben is fölismerte az egyéni értékeket, s a »lenti élet« örömeiben is tudott gyönyörködni. Élete végén, legszebb

versében erről beszél, amikor megrendülten bevallja, hogy:

*Bizony ma már, hogy izmaim
[lazulnak,
úgy érzem én, barátom, hogy a
[porban,
hol lelkek és göröngyök közt
[botoltam,
mégis csak egy nagy ismeretlen
[Ürnek
vendége voltam.*

(Hajnali részegség)

Hosszú utat tett meg, amíg erre az igazi magaslatra eljutott. Annál érdekesebb, hogy ez a nagyon korai jelenet már tartalmazza ennek a belátásnak: a fent és a lent, a kivételes és a közönséges létezmód feloldásának csiráját. Jogos itt a *feloldás* szó használata, mert *Az ismeretlen ember* nem akarja egyénisége föladására birni *A sötét embert*, nem akarja sárba vonni a kivételes szellemet. Csak levezeti a kietlen, embertelen magasból, megtanítja járni a lenti világban, s aztán elegendi a kezét. És *A sötét ember*, ha küzdelem árán is, de végül így határoz: »Tanuljunk járni! — Vezessen!«

Fontos dokumentum ez a kis jelenet. Művészi értéke szinte semmi, mert alakjai a legszikárabb sémák, cselekménye szegényes, de eszmei tendenciája a költő életrevalóságának legfontosabb belső föltételeire hívja föl a figyelmet.

A 2., 3. és 6. levél nem tartalmaz ilyen fontos elemeket, de ezek sem tanulság nélkül valók. Kiténik belőlük, hogy a költő Kosztolányi nem hagyatkozott mindig az ihlet szeszélyére. Pontosabban szólva: volt olyan vállalkozása, amelyhez módszeresen készült. Itt a Deák Ferencről írandó ódához kért szakirodalmat. Később egy Juhász Gyulához írt levelében arról tudósít, hogy könyvek sorát olvasta el egy dramához, melyet Julianus császárról akar írni. (I. m. 66—70.)

Itt kell fölívunk a figyelmet arra is, hogy író és címzettje közt milyen szoros és természetes a kapcsolat. Kosztolányi udvariaskodás, előzetes hálálkodás nélkül kéri Csáth Gézától, amire szüksége van. Ha késik, megrója. Terveinek eszmei, esztétikai vonatkozásaival nem terheli. Ilyen vonatkozású mondanivalóját

inkább Babitsnak, Juhász Gyulának vagy Zalai Bélának írja meg. És szembeötlik a bizalmasság rendkívüli foka is. Az a férfiintimitás, amely a gyermek- és kamaszévok óta kialakult kapcsolat folytatásaként töretlenül jellemzi ezt a barátságot Csáth Géza haláláig.

A harmadik tanulságos momentumra az 6. levél zárósorai figyelmeztetnek. Kitűnik belőlük, hogy a fővárosba került fiatal költő »kő-óceán«-nak érezte Budapestet. Alig vilámlásnyit ez az adalék, de a *Négy fal között* című kötet *Budapest* ciklusának és *Budai idill* című darabjának magyarázatánál — melyben a rendezett, »klasszikus« polgári éleformából való kicsöpöppenés érzése az ihlet forrása — jó hasznát lehet venni.

A 4., az 5. és a 7. levél mintha csak kárpótolni akarna az előbbieket viszonylagos szegénységéért, olyan gondolatokra villant fényt, amelyek Kosztolányi szemléletének és magatartásának sarkalatos pontjait képezik. Az utóbbi kettő rokonproblémája csak megerősíti a bennük fölmerülő motívumok jelentőségét. Az előbbi külön érdekessége, hogy a Buddha-kultusz és a panteizmus látványos vállalásával a schopenhaueri zsenifölényt új vonásokkal árnyalja. (Ezt a levelet egyébként a *Mostohá-*ban pontatlanul kelteztük. Nem 1904., hanem 1903. október 4-én kelt.) Fontosak ezek az árnyalások, módosulások, mert a szellem rugalmasságát, a lélek nyitottságát mutatják.

Csak fokozza e levelek érdekességét, hogy az irodalmi levelek fennkölt eszmeembere itt az intim bizalmasság, sőt a pletyka fesztelenségével közli mondanivalóját. Ezek között a legkevesebb meglepetést az okozza, hogy a fővárost nemrég még »kő-óceán«-nak tituláló költő most arról tudósít, hogy már nem is érzi annyira sivárnak a pesti világot. Sőt a szereplés mámorában, a ráirányuló figyelemben, a megnőtt akusztikában még a küldetés pátozsa is közösségi töltést kap, amikor arról beszél, hogy Magyarország színe előtt szerepelt. Az sem lephet meg senkit, hogy a gyors akklimatizálódás az irodalom érdeme. Arra viszont már föl kell figyelni, hogy az irodalom fő sodrának vonzása, a belekerülés mámore még politikai előítéleteit is semlegesíti. A Juhász Gyulával, Oláh Gáborral, Gyökössy Endrével való meg-

ismerkedésről éppen olyan örömmel ad hírt, mint az ízlésben, szemléletben fölül sokban különböző Bresztovszky Ernőről. Pedig az utóbbi, akivel barátságot köt, mint a levél mondja, »féktelen szocialista«. De a társakra találás szüksége, a jelenlét szomjúsága még sokkal nagyobb, semhogy ez a nézetkülönbség szakadékok jelenthetne. Ám hogy az irodalom közös ügye ilyen zavartalan barátságra képesíti, annak nem csupán a »szépség« tisztelete az oka. Rézszes benne az a szemlélet is, mely a politikai ellen- és rokonszenvet már ekkor sem érzi döntő tényezőnek. Az a székesis, mely mindjárt a 4. levélben föl is fedi saját természetét: »A kedélyek a végtelenségig fel vannak izgatva, a klerikális párt halálosan gyűlöli a „hazátlanokat” és viszont. Hála Istennek én bölcs nyugalommal lebegek fölöttük s megmosolygom az ily ostobaságokat, mint haza, hír, becsület. Mert tanul meg — öccsének szól az intelme — a fő dolog az élet s a többi mind hazugság. Álomkór, részeg fércesség, üresség...« Kosztolányi Árpád, a költő apja egy ilyen egyetemi tüntetés hírére ezt írta fiának: »Igen örülök, hogy minden tüntetéstől távol állottatok. Elvárjuk, hogy ez okos magatok tartása ezentúl sem fog megváltozni. Ha rajtam állana, én minden politizálást és tüntetést az egyetemen a legszigorúbb büntetés terhével eltiltanék, mert az egyetem nem parlament, hanem iskola...« (Kiadatlan levéltörődék. Kosztolányi Dezsőné tulajdonában volt, s az ő szíves engedelmével tanulmányoztam. — D. Z.)

E levél ismeretében azt lehetne hinni, hogy a költő blazír fölényébe ennek az atyai kíváncsolomnak a tisztelete is belejátszott. Ám ha tudjuk, hogy az apolitikusság gondolata később milyen sok változatban tér vissza Kosztolányi írásaiban, akkor ezt a korai megnyilatkozást mélyről eredő hajlamok híradásának is tekinthetjük. Magát a blazírtságot azonban nem kell szó szerint vennünk, mert rövidesen kiderül, hogy haza, hírnév, becsület nem is olyan közömbös dolgok az ifjú költő számára.

Ami a szerelmekről szóló beszámolókat illeti, föltűnhet, hogy az egyik levél, a 7., Politzer Erzsike szépségét állítja végzetesnek, holott a 4-ben még Tichy Margit volt »maga a végzet«. Nem gondoljuk, hogy az

ideálváltogatás gyorsaságáért költőnket mentetgetnünk kellene, de azt illeik közölnünk, hogy a 4. levél dátumát nem tudjuk pontosan kideríteni, s csak tartalma alapján került erre a helyre. Így megeshet, hogy ezúttal mi kevertük a költőt az állhatatlanság látszatában. Szerencsénk azonban, hogy van ezeknek a beszámolóknak bizonyosabb tanulságuk is. Először az, hogy az életet, amelyet Kosztolányi mindenképp fölé helyez, olyan mohón rendeli alá az irodalomnak, hogy ideálját is ibseni alakká stilizálja.

Még érdekesebb a 7. levélnek az a része, mely Makai Emiről beszél. Kosztolányi — mint ismeretes — nem volt harcos esztéta. Lényegében még 1905—1906-ban sem, amikor a Bácskai Hírlap munkatársaként legbátrabb cikkeit írta a haladó irodalom védelmében. Még ebből a termékből is kiválik, radikalizmusával szinte kiált az a cikke, melyet a Budapesti Szemlével szemben Makai Emil védelmében írt. »Kijelentem — olvashatjuk ebben —, hogy Makai az ő igényteknek nevezett versikéivel többet ért el, mint a nagy magyar zseniket követő, őket utánzó, most már végleg kivénült írógárda. Makai egy egész új világot nyitott meg a magyar költészetben. Oly dolgokat vett itt észre, melyeket tán franciául évtizedek előtt megírtak, de — ne feledjük el — ő volt az első, ki a modern élet természetesen hangján szólalt meg.« (Irók, festők, tudósok. Budapest, 1958. I. 7.) Cikkének más részleteiben még buzgóbban magasztalja Makait, de ennél fontosabb az a nyomaték, mellyel védence műveinek alapos ismeretét hangsúlyozza. »Nagyon jól tudom, mily hely illeti meg Makai Emilt irodalmunkban. Cseppet sem becülöm túl, mert igazán műveinek mélyére néztem.« Egy másik helyen: »Nekem azonban volt alkalmam Makait olvasni, átnézni műfordításait, latra vetni költészetének értékét, s egy kissé gondolkodom arról, micsoda munkát végzett ő a magyar költészet szántóföldjén.« Főlmerül a kérdés: miért az avatottságnak ez a szokatlan hangsúlyozása, és honnan ez a kivételes avatottság? És most itt ez a levél Politzer Erzsike iránti rajongásával, s az utalással arra, hogy a leányzó néniéért halt meg Makai Emil. Távol áll tőlünk, hogy cikk és levél között egymást

magyarázó szoros kapcsolatot föltételezzünk, de annak jelzését megkockáztathatjuk, hogy ha »végzetes komor árny nyújtózkodott« költőnk lelke Politzer Erzsi neve hallatán, hát ez a szuggesztió akkor is hathatott valamelyest, mikor Makai Emil védelmében oly vonzó bátorsággal szót emelt. A gesztus értékéből ez mit sem von le, csak a motívumokat gyarapítja egy emberi szállal.

Van aztán a 7. levélnek még egy mozzanata, amely a szakmabeliek számára nem kisebb kérdésben kímál fogódzót, mint abban, hogy Kosztolányi, a modern európai irodalom első nagy magyar antológiájának fordítója, mikor is lép be ennek a modernségnek a moderniskörébe. Nem könnyű ezt megmondani, mert 1904 nyarán még azt írja Babitsnak, hogy »A dekadensek tehát azon embereim közé tartoznak, akiket lelkem mélyéből gyűlölök.« Hogy kiket ért dekadensek alatt, ebben a levélben ezt is megírja: Baudelaire-t, Mallarmé-t, Richpin-t, Verlaine-t. Tehát azokat is, akiket később nagy átéléssel fordít. (I. m. 25.) Kosztolányi tájékozódásának és műfordításainak alapos ismerője, Rába György úgy tudja, hogy költőnk bécsi hónapjai során ismerte meg a modern franciákat. (A szép hűtlenek. Budapest, 1969. 220—221.) Ennek a magyarázatnak némileg ellene mond az előbb idézett levélnek ez a része: »Ezt a nézetváltozást azért közlöm Önnel, minthogy jórészt dekadens hajlamúnak ismertem nem szeretném, ha később félreértések merülnének fel közöttünk.« S ezt a levelet még bécsi tartózkodása előtt írta Kosztolányi. Azt a föltevést erősítve, hogy az ismerkedés talán Bécsben mélyült el, de előbb kezdődött. Ezt a föltevést most a 7. levél is mintha megerősítené, amikor — 1903-ban — híril adja, hogy »itt mint a modern dekadens iskola elveinek hirdetője jövök kombinációba.«

A 8. levélben újra az Ibsen- és Nietzsche-hívő költő lép elénk, tételiesen is fölfedve, amit az 1. levélhez mellélt jelenet eszmei konfliktusáról mondtunk. Annyit módosítva azon, hogy Nietzschét itt nem a kopár gőg, hanem a mélabút áttörő, abból kiemelhető aktivitás forrásaként említi, s a nyárspolgáriság vonzóbb elmentéteként a művészsors vállalását ajánlja unokaöccsének. Ennek a nem éppen új megnyilatkozásnak az ad

kölcsönös sajátos színezetet, hogy a művészi hivatás vállalása — a család rosszallása ellenére is — itt a maga spontán formájában meggyőzőbbnek, komolyabbnak tetszik, mint amikor a költő látványosan szaval erről. S növeli a sajátosság színskáláját, a hitelesítő »árnyalást« a szabadszájú pletyka, mellyel ezek az életbevágó tamacsok és sorsra utaló vallomások olyan jól elkeverednek.

1.

Budapest 903 jan 23

Kedves Józsi!

Leveled egy mondata nagyon furcsa lelkiállapotba hozott. Ezt a különös s zavaros, de elég érthető lelki emóciót egy rövid szintén különös és zavaros jelenetben irtam meg. Nem veszem rossz néven, ha nem felelsz rá, vagy ha azt írod, hogy nem értetted, de ha érdemesnek és érdekesnek talárod írnék egy hasonló íyet — válaszul. Megjegyzem, hogy nagyon nehéz olvasni ily kúszá sorokból s e sorok között. Azt hiszem nem kell sürgetnem a választ; legalább én természetesen találok, hogy ily levélre rögtön innak, vagy egyáltalában nem válaszolnak.

Nem kérlek fel, hogy tépd szét az írást, sem hogy ne mutasd másnak; te azt anélkül is megteszed mind a kettőt.

Dezső

III. felvonás II. jelenet

(Az ismeretlen ember, s a Sötét ember. Az ismeretlen ember egyszerűen van öltözve, mindent tud s gonoszul mosolyog mindenre. A sötét ember titkolódzó, sokkal jobban lát, mint az ismeretlen ember, de gyáva, kapkodó és bár óriási fölényrel néz és nézhet végig mindenkin egész valójában egy szánalmas összetört jelenség.)

Az ismeretlen ember. Vőlegénye... hihetőleg férje... lesz... egyik leg-szebb...

A sötét ember. Két, vagy három hónap alatt. Gyorsan megy az ilyen: az ember feszes, merev vitorlákkal vágta a rév felé. Ha hajóval neki megy a sziklapartnak legalább ott bukik el a földnél s nem a végtelen vizrónán. A széttört ladikroncsokon aztán együtt halhatnak meg. Mi?

Az ismeretlen ember. Hm, hm. A bölcsesség, a tulságos, nagy elméletek! Nem így találja?

A sötét ember. Nem tudom. A világ egy harmadik emeleti hónapos szoba ablakából ilyenek tetszik. A bölcsesség ott nagyon jó. Az emberek onnan oly kicsinyek: játszanak apát, meg anyát, gyereket ringatnak, kamillatheát csöpögtetnek ordító tor-kába. Alacsonyban nézve másként látszik minden, de onnan fölülről, a harmadik emeletről...

Az ismeretlen ember. Ugye nagyon magas van, az, a... — — (hallgat.)

A sötét ember. (Mereven néz maga elé s nem mer az ismeretlen emberre ránézni)

Az ismeretlen ember. (Halkan nevet, de elnyomja) Az a — — harmadik emelet. S néha este, mikor a felhőkön nem süt a hold nagyon hideg van ott.

A sötét ember. Megszoktam és nem fázok már. A négy tűzfal, a mi körül vesz jól ismer már s hosszú éjszakákon mind felém hajol és én — ó ne nevessem — fülükbe súgom nagy titkomat, a miért — — (hirtelen elhallgat)

Az ismeretlen ember. Szerencsétlen mért hallgatott el?

(Jelenet. Az ismeretlen ember zölden égő szemekkel reá mered, a mitől a sötét ember majdnem megdermed; küzd saját akarata ellen s nem mer reá nézni)

(hosszú szünet után) Most akart valamit mondani!

A sötét ember. Ó, de hát kicsoda maga? És mit bánt?; látja, hogy gyáva vagyok, félek magamtól. Csak a nagy tűzfalakat szeretem, meg a hosszú, havas téli éjszakákat. Hagyjon. Hiába minden. Ne nézzen így rám, mert megőrülök; megfutok magamtól és akkor elvesztem a lelke-met s hiába keresik akkor. Minden szó, a mit mondok megégeti az ajkamat, fekete tűzbebegek süt rajta, s akkor olyan lesz a szám, mint egy égett alma. Az istenért, hagyjon, mert elvesz az eszem. Most hogy rám néz újra érzem azt, a mit a multkor éj-jel, a mikor — — (megragadja a karját az ismeretlen embernek s lassan, tagolva a fülébe súgja) — a mikor meg akartam ölelni a nagy, kopár tűzfalat... De az olyan messze

volt s csak az ablakba ütöttem a fejemet.

Az ismeretlen ember. Veszélyes olyan magasan lakni: a földtől távol, az éghöz közel; a fergetegek utjába állni, mikor magasan, búgva álmában morog téli éjszakákon. Mért sáppad, mért fél? Igyon egy pohár vizet, tükrölje meg a homlokát, üljön le és beszéljünk, hogy kell leszállni a — harmadik emeletről. (Jóságosan) Akar lejönni: én levezetem.

A sötét ember. Levezet? (Magában kételkedve) Nem, én nem bírok lemenni. Be vagyok építve egy kis szobába egymagam, s nem tudok le futni. Csak ugrani lehet éjjéli vilámlásnál, mikor minden zeng, dörög és mikor a nagyok születnek, újra születnek.

Az ismeretlen ember. A lépcső, a lépcső: az levisz.

A sötét ember. A lépcsőre nem hágoz, hisz akkor így jutnék le, mint ahogy most vagyok: törpén, nyomorultán s úgy másznék ott a többivel, mint a hangya. A világ sűrűrne körülöttem, az emberek futkosnának könnyű, vidor lábbal, csak én járnék nehéz, ólomlábakon lassan, s bukdácsolnék, mint egy törpécske. Hogy nevetnének rajtam!

Az ismeretlen ember (megfogja a sötét ember kezét.) Az embernek pedig járni kell s nem tűzfalakat ölelgetni. Mig maga fönna az ablakba veri fejét, az idő szűl, s új élet keletkezik mindenütt. Az arcok megváltoznak, az emberek elhalnak, s azok akik életbe maradnak más nyelven tanulnak meg, a melyet nem ért meg majd a harmadik emelet lakója. Le kell onnan szállni gyorsan, mi hamarabb. Egy cigarettát elszív, ugye ez hamar megvan? S ez egy örökkévalóság, mert már az óra ütött. Azt mondta, most te jössz, vagy végleg fenn maradhatsz és — ölelgetheted a nagy, kopár tűzfalat. S ennek a nagy órának engedelmeskedni kell.

A sötét ember. Milyen titokzatosan és erősen ütött: én is hallottam.

Az ismeretlen ember. Érezte maga is? Csodálatos, én csak úgy találmra próbáltam mondani. Az az óra azonban megpecsételte a tapogatózásomat.

A sötét ember. Hallja, hallja?

Az ismeretlen ember (félve, de azért mégis bizonyos határozottsággal a sötét ember szívére teszi a

kezét) Azt mondja, hogy *tizenkettő*. Vége, vége: újra kell kezdeni. Előbb azonban le kell szállni...

A sötét ember. Ó, ó!

Az ismeretlen ember A harmadik emeletről.

A sötét ember. Játszottam, lenn voltam. Egy nyár izzó diszletei előtt bukfecezttem s azt mondták jól. De ha most egy ilyen tél rongyos fakó szinfalai között kellene végigjártatni azt, akkor megjelenne magam előtt a saját árnyam s rám borulna hidegen, szónémítva, mint egy hosszú, hosszú szemfödő. Félek magamtól.

Az ismeretlen ember. Bátorság, sötét ember. Fel kell támadni, újra kell születni. Nyújtsa nekem a kezét —

A sötét ember. (ijedten, magánki-vül) Ne beszéljen! Megőrjít. A kezét, a kezét — — Alamizsnául odateszi kezembe — a kezét. Hogy lerántsam magammal. Vagy hogy maga rántson le magával a piszokba? (Nagyon sötéten) A mint hogy már lerántottak egyszer a szemétbe, mert elfogadtam másnak a kezét. Nem. Csak hadd nézzem tovább is a tűzfalakat, a havas kertet, s az élettelen gyöpöt. Menjen, menjen. Utálok önt és — magamat.

Az ismeretlen ember. (végtelen jósággal.) Az embernek látni kell pedig. A többiek pirosak, kővérednek, boldogok és könnyen betanulhatják azt a szerepet, a mit mi tudunk egyszer. Aztán — — no aztán a fűgöny legördül s mi hiába várjuk, hogy felhúzzák s kezdjék újra az előadást. Az arokról a festék nem mosódik le, mert ez a színház gonoszul való. Le kell jönni *onnan*; az a góg fészke, a buta, vak, engesztelhetetlen, öngyilkos gógé, mely magunknak árt-hat legjobban. Ha elfelejtett járni, jöjjön, én újra megtanítom. Mikor a kis gyermeket először kiemelik állójából, inogva áll meg, s rebengve nézi az ismeretlen nagyságot, a szoba végtelen padlóját, mely kénytelen dobog a nagyok lába alatt. Aztán édes anyja odanyújtja kezét s lassan, okosan rakosgatja a csöppség topka, ügyetlen lábacskaít s észre sem veszi, hogy jár. Így kezdjünk mi is menni. Itt a kezem. Jární tanítom csak s aztán *elengedem* újra. Anyja lesznek: aztán, ha megy, akkor lejöhet okosan a harmadik emeletről az emberek közé — Ezért ajánlottam az előbb a kezemet.

A sötét ember. (Sokáig gondolkozik s sötéten bámul reá. Majd kezét nyújtja neki, s mélyen sóhajt) Tanuljunk jární! — Vezessen!!

2.

Bpest. [1903] szept 17.

Kedves Józsi!

Azért nem írtam neked eddig, mert nem akartam veled sommásan végezni! Most is csak kapkodva írhatok s egy szivességre kérhetlek csak.

Az egyetem 100 koronás pályázatot hirdetett egy Deák ódára, melynek határideje a közeli pár napok egyikén van. Minthogy a pesti könyvtárak egyikében *sincs már Deákról* szóló munka, sürgősen kérek turjátok föl az összes szabadkai könyvtárakat (köz-könyvtár, casino, ifjúsági, tanári könyvtárak) s egy kalauz által kézbesítsétek velem a könyveket. Toncstól az Árpi nevére vegyétek ki a szükségeseket. Három négy nap alatt mindegyiket visszaküldöm hasonló úton. Unokabátyád

Dezső

3.

Bpest. 1903. szept 20.

Józsi öcsém, mondd, hol késik az oly nagyon sürgős és sürgetett könyv? Buzgón és kitarton nézz át minden könyvtárat ismételtelen kérek! Minden lépésed talán egy ezüst forintot fog érni, nem szabad tehát *már ezért sem* közönyösen fogni fel a megbízatást. A másik az hogy nekem vele óriási örömet okoznál. Helyesebben ez az első. Kérek intézkedj haladéktalanul.

Dezső.

4.

Kedves Árpi!

A levélírás mindig utoljára marad életem programjában, bár majdnem szüntelenül toll van a kezemben. Az ember ír fölöttek, gondolkodik rólatok, csak nektek nem tud írni, mert eszét ezer felé tépik a napi események izgalmai. Könnýű

rátok gondolni akárhol, de elhatározni magam, hogy leüljek, kezembe vegyem a tollat, keressem a levélpapírt, sőt meg is találjam — az már óriási munka. Legalább nekem züllött poetaléleknek, ki hivatásának tekintí az írást, az.

Hadd fecsegjek egy kissé hát Budapestről! A lapokból értesülhetetek azon szocialista-tüntetésekéről, melyek a Négyessy óráját megzavarták, úgy hogy kétséges most is, tartathatunk e több órát. A kedélyek a végetekig fel vannak izgatva, a klerikális párt halálosan gyűlöli a »hazátlanok«-at és viszont. Hála istennek én bölcs nyugalommal lebegek fölöttük s megmosolygom az ily ostobaságokat, mint haza, hir, becület. Mert tanuld meg a fő dolog az élet s a többi mind hazugság. Álomkór, részeg fecsegés, üresség, a mi nem a husodban van. Az éhség a legnagyobb hatalom, mert legállatibb.

A föld másik nagyhatalma a szerelem. Ennek az istenasszonynak most igen hódolok és hála istennek nem eredménytelenül. Egy végtelenül szellemes, okos és előkelő lányt ismertem meg, (a *kinek a nevét nem azért írom le, hogy kikürtöljétek Szabadkán*, de hogy eloszam azon téves értesüléseket, melyet Szabó kontár-levele és rosszul értesülése okozott nálatok,) Tichy Margitot. Gyönyörű szöke haja mint valami terhes sátor áll fején, kék szeméből a gúnyos bíralat szellemessége árad ki, mely csak akkor olvad át gyengeséggé, ha verseimet olvassa. Érzem, hogy egyedül az ő simulékony kedélye, nagy intelligenciája méltó hozzá, s ő benne találtam meg a nyugtalanság nyugtatóját, mely mindent elcsillapít: sötét gondolatokat, hazafájó vágyat és bohème-kört. Ő maga a végzet, mely akaratumk ellenére is létre zokog, mert van, mert kell lennie. Különös és szereti a rejtelmességet, mint én; a zengő és költői Margit nevet elveti s mindenkit megkér, hogy Ibsen híres nőalakjának nevével: *Nóra*-val szólítsa. Olyan közönyös a világ iránt, mint én; mindenre egy szatirikus mosoly a felelet; s olyan titkolódzó is, mint az én lelkem: az alabástrom hidegségével védi meg magát a sártól.

A *Nóra* dalok napról napra szaporodnak. Józsi készítse az illusztrációkat: rajzoljon egy Galatheát,

mely megolvad Pygmalion karjaiban és egy Stuck szerű szfinkszet, egy »örök tavasz«-t képben. Mondd meg neki, hogy feltámadtam halottaimból.

Mások előtt mélyen hallgass. Ne legyen ez köztudomású Szabadkán, mert nagyon fájna; elég bajom van az itteni folytonos pletykákkal, halomásokkal és szóbeszédekkel, melyeket a tanárkisasszonyok hoznak forgalomba rólam, (jobban: rólunk!) Egyébként, kedves öcsém, teljesen jól érzem magam, csak aludni nem bírok. Sokszor két óráig is fenn vagyok és olvasok, vagy írok. A nagyvárosi élet pálinkája a fejembe szállt, s ez oly jó ennek a megrongyolt testnek. Bár sohase józanodnék ki!

bátyád Dezső

(Levelemet csak Brenner Jóska olvashatja el kívüled; a tartalom a legnagyobb titok pecsétje alatt őrzendő. A *Vajda* könyvet égve várom.)

5.

1903. oct. 4.

Kedves Józsi!

Késő éjjel írom e sorokat. Az irodalmi estélyen való szereplésem sikerült s Négyessy (a Kisfaludy, Petőfi társaság tagja) egészen el van ragadtatva tőlem. Úgy látszik felszínre vergődök ebben a szörnyű harcban, ebben a vad marakodásban, a mi itt a hírnévért történik. Most kezdem becsülni Budapestet. Az ország fővárosa! S ez a gondolat isten tudja fejemmel s elszorú a lelkem, a mely épen nem [...], ha arra gondolok, hogy ez egykor nem lesz magyar. Az ország előtt olvastam fel a maikor: s Magyarország tapsolt nekem! Megismerkedtem Juhász Gyulával, a kitől sikerült verseket hoz a »Egypeti Napló, meg Oláh Gáborral, (a »Jövendő«- közölt tőle költeményeket,) sőt egy fiatal poeta a »Magyar szalon« s az »Új idők« munka társa: Gyökössy Endre ég, hogy velem megismerkedhessék, mert el van bűvölve a poézisem által. Mindezek fölött azonban egy *Braztovsky* nevű collegám hatal-

mas költészete hatott meg, a kivel Schiller-Goethe barátságát költők majd. Ez óriási ember, nagy költő!

Az eszme világnapot napról napra mélyülni érzem, s azt hiszem nemsokára itt lesz az a pont, a mikor elengedhetem a hajómat. A bölcs nyugalom, a Butha kultusz, a melyről annyit beszéltem neked ime egészen felolvadt bennem. Egy soha nem hallott harmónia csendül fel költészetemben. Nem természet-imádás. Bölcsesség és semmi egyéb. Az életet elő készítő iskolájául tekintem a halálnak; nagyobb célunk nem lehet, mint bölcsen meghalni tudni. Én most erre készülök. Sörvasztom az idegeimet a józanság ridegségével s egész lelkemmel belehalok a nagy természetbe. Ez nehéz, kolosszális munka, de lassan és biztosan célra vezet. Már nem olyan nagyon ragaszkodom az élethez, a lelkem fele ott van a muzeumkertvi fák sápadtságában, s a sárguló pázsitban, s azt hiszem tíz év múlva annyira bölcs leszek, hogy bármely pillanatban oly nyugodtan gondolok a halálra, mint Butha, ki az ég kékségének nézésében semmisült meg fenséges nyugalomban. És a természetet, hogy szeretem és imádom. Úgy, mint az anyámat. De ne gondold, hogy amúgy Petőfi módra. Petőfi egy fényes szinpadnak nézte azt: azért tudott róla írni; én átallok dicsérni, mert érzem, hogy ő én s én ő vagyok, s a róla szóló himnusz csak öndicséret volna.

Az érem másik oldala azonban igen szomorú! A szép szökéség nem volt ott s én a falaknak, (mert több lány nincs csak ő) deklamáltam szerelmi dörgedelmeimet. Dejszen csak ragadjam ezt a nőstén bestiát remegő térdeim közé Shakespearet nemzek vele!...

Evvel feltártam eléggé »élményeimet« s ha kijelentem, hogy DE-ÁK ODÁM beadtam, melytől azonban nem sokat várok állván a jury részeg jogászokból, — s hogy a Laticát csókolgattam, — be is fejezhetném levelemet. Itt azonban megállok még és engedelmét kérek, hogy egy percre véralkatom s természetem szerint kissé sentimentalis lehessenek. Tavaly elgondoltam ezt a percet, a melyet most kopogtat le az óram. Budapest-

ten egy diákszobában irok neked levelet hexameterkben [!] s kérdezősködöm mit csináltok otthon. Ringattam magamat ebben a gondolatban s úgy ajkamra tolakodott ez a két sor:

Hát az Ilonka *volanfodrokkal* kéré ruhát még?

S játszik e még mókust bűgva a kris Lacika?

Istenem ki gondolta volna, hogy ezt már nem irhatom neked meg. S most itt ebben az éjjeli csöndben óriási feketeségben látszik előttem az a halál, mely mint valami vadállat kéjenc kékre csókolta azokat a kis selypítő ajkakat. Mért irom ezeket most, mért érzek, mikor fel sem vettem a levél vízlatába — nem tudom. Talán visszazállt szegényke hozzám s itt ül most mellettem ezen az üres széken. Ki tudja?

Isten veled! Az óra megy előre és már — szavamra — éjfél mutat. Szakítottam ugyanis minden szokással s a szó szoros értelemben a történelemben élek. Mit óra, perc, másodperc! Te vagy csak nagy: gondolat, érzés, szöke haj!

A nyárspolgárius egyetemmel végzek, ha sikerül valahol állást kapnom. (Ezt ne mondd meg otthon.) De csókolj meg mindenkit Szabadkán, a kiről tudod, hogy szeretem. Isten áldjon meg!

Dezső

6.

Bpest 903 oct 11.

Józsí köszönöm a levelet, melyet küldtél! Siess válaszolni rá, nehogy oly aggodalmat okozzak neked, mint te én nekem, ki azt hittem, hogy más kézbe jutott a túlon túl ántim írka. A rózsza szín ruháról nyílt kártyán nem irhatok; ellenben zárt borítékban egy héten belül oly körümenyességgel foglak mindenről értesíteni, a minőre csak egy filozopter képes, ki egy filozoptrixről ír.

A másik a küldeményt illeti. Az isten áldjon meg ne legyenek oly mostohák hozzám az Ámpival együtt. Koponyát nekem! Nem veszedelmes az, ha nincs benne buta és gonosz

velő és rajta forró hús... Hadd legyen még egy jó barátom ebben a kő óceánban, párja annak a sírnak, a hol Revicky nyugszik. *Kozma Andor* »KORKÉPEI«t küldd.

7.

[Budapest, 1903. nov. 10.]

Jóskának adni, kitől a választ várom.

Kedves Józsí!

Az irodalmi élet sodrában vagyok s ha néha néha levélírásba fogok végig kell símitani a homlokomat, hogy eszméimet rendezzem. Nem olyan sivárság uralkodik itt, mint első pillanatra látszik; vannak itt okos és jószívű emberek is, sőt mi több egy igazi modern, gyereklelkű, férfitudású költő-barátra is tettem szert: Juhász Gyula a neve. A másik, *első* levelemben magasztalt, kétségtelen tehetséges poetatárssal Bresztovszkyval kicsit összemarakodtam a poézis lényegéről való vitában, melyben ő a tendenciát védi az én szűzi érdektelenséget hirdető elméletem ellenében, a mi tekintve azt, hogy ő féktelen szocialista, (Csizmadia Sándornál is csizmadiasánderabb) — már már aggályt keltőleg növekedett, midőn elvélre is kezét nyújtottunk egymásnak. Összehozott a közös istenség: a Szép.

A szép — erről kell még beszélnem. A Szépnek a jelenlegi neve t. i. Politzer Erzsike, zsidó vallású szöke lány, a ki mostan az ideálom. Végzetes komor árny nyújtózkodik lelkemre e névtől. Ennek a lánynak a néniéért Politzer Mangithért halt meg Makai Emil, a nélkül, hogy gyerekes és költői félelmében meg is szólította volna. Ki is adott egy verskötetet *Margit* címmel, a miért a hűséges lány kikísérte őt a temetőbe, sőt egy kétségtelenül drága koszorút is küldött neki nehéz illatú thearózsákból. Ez a thearózsaszag lebeg a leány körül.

Mindennek az értelme az, hogy nem ismerem őt, sőt ennek a lehetőségé is kizártnak látszik, mert oly egyenesen és büszkén jár, mint egy zerge, a mit én akkép ellensúlyozok, hogy még büszkébben és egyenesebben járok, mint ő. A gondos borot-

válkozás azonban még mindég domi-
náló pont az életmódban.

A többi ifjú és leány azonban sze-
ret engemet és herkulesi alakomat
körülrjongja a bohémvilág. Ha nem
is feltűnő, de feltétlenül érdekes alak
lehetek, s itt mint a modern deka-
dens iskola elveinek hirdetője jövök
kombinációba. A levegő azonban
rosz s az élet is csak tűrhető. Vala-
hol ott hagytam a jókedvet, és
magam sem értem meg már maga-
mat. Mi kellene nekem? Mi hozhat-
na be abba a rendes kerékvágásba,
mely után fellélegzünk s azt mondjuk
no most kezdhetünk élni? Mondd,
mit gondolsz, te Brennerek legbren-
nerebbike?

D

8.

Szabadka 1904. szept. 16.

Kedves Józsi, sokáig késtem a vá-
laszszal azon egyszerű indoknál fog-
va, hogy nem volt mit írnom arra le-
veledre, melyben semmitsem írtál.
Itthon nem történt semmi; a melan-
cholikus nyárból csüppörgős ősz lett,
s belőled az ambiciózus hármasmű-
vészből orvos.

Egy csodabús melancholikus szept-
tembereleji alkonyat volt, mikor a
rámnézve is fatális hírt megtudtam.
Az égen rózsaszínű és aranyszínű
felhők úszkáltak — majdnem olyan
sárgák voltak, mint a theám, — mi-
kor Juli egy harisnyával s a Laciká-
val bejött az udvarunkba, lenge já-
rással, Etelka húgom neki nagy ci-
pőiben s arcán — ez teljesen az övé
volt — bájos melabúval. A Lacika
befogta a Julit és lovazott vele, én
néztem, a mint a szegény germán
végigtapogott; később, mikor már
eléggé kilógott a nyelve, megintervie-
woltam, mint illetékes forumot, há-
nyadán vagy. Ekkor tudtam meg,
hogy orvos lettél. Juli az »Abend-
dämmerung«-ot nézte s én így felel-
tem:

»Es ist sehr zu bedauern, dass ein
so feinführender Artist Arzt ist, oder
vielleicht nur ein Archist.«

Ezzel véget ért a kihallgatás, La-
cika pattogott az ostonnal s Juli nem
nézte tovább az »Abend dämmerun-

g«-ot, hanem kipirultan szaladt a kert
későn kizöldült utain. Magam pedig
a következő gondolatokba mélyedtem:

Nem bolondság volt e ilyen lé-
pést tenni neked, mely valószínűleg
elrontja egész életedet, megzárítja
kedvedet, el veszi minden idődet, am-
biciódat, attól, amihez legtöbb tehet-
séged van: a zenéhez? Nem okosabb
lett volna akár csak találmokra be-
iratkozni valamilyen képző zenedé-
be s várni, míg a tehnikát elsajáti-
tod s nem üzénkedni, lócsiszárkodni,
hasznossági szempontokból cselekedni
s kockáztatni azt, hogy a hármasmű-
vészből semmi művész légy? Tu-
dom mi az a robot, azért merek így
beszélni; s ismerlek tégedet, azért aka-
rok így szólni. Tanácsolom tehát, (fa-
tálisan lépek fel az egykori fogadást
tekintve, mely szerint egymást a zill-
léstől meg kell védenünk) boncolj,
ízomszöveget, chemiázz és — uram
bocsá! — fizikázz, de szimatolj ki
minden zugot s keress magadnak
jobb alkalmazást, addig míg nincs
késő. Ezt szilárdul mondom s attól
sem riadok vissza, ha pár nap múlva
asszonyi ajtákról hallom, hogy én
magamhoz hasonló parvenuvé akar-
lak tenni, megrontalak, a »becsüle-
tes« élet ösvényéről le akarlak terel-
ni s mit tudom én mit nem csinálni.
Gondolkozz és írd a kérdésről.

A lipcsei utam elmarad s erre a
szemeszterre Bécsbe megyek minisz-
teriumi engedéllyel s csak husvétkor
rándulok ki Lipcsébe. Ez és hasonló
kellemtelenségek fenekestől felkavar-
ták véretem és epémet s újra vissza-
dobtak oda, a hol voltam fiatalako-
romóta, s a honnan Nietzsche-vel oly
szerencsésen kikászolódtam: a méla-
búba, a kanduros világgyűlöletbe s a
versírásba. Óriási munkát végzek
ugyan most is, de nem a régi kedv-
vel. Valószínűleg levegő változás kell
nekem, mert olyan vagyok, hogy egy
helyben nem tudok maradni s a mint
felmelegszen valahol, már rosszul
érezem magamat.

Jelenleg azonban nagy szellemi él-
vezetben volt részem, a mennyiben
teljesen megértettem az újraolvasott
Peer Gyntet. Ilyenformák kissé vi-
gasztalnak s ha nem is nagyon min-
den esetre annyira, mint Temunovich
Zoltán versei, (a Bácskai Hírlapot az
utóbbi időben szorgalmasan olvasom,

miután honorariumot nem kaptam tőle) melyek olyan intímek, hogy kis híja, hogy így nem szólnak:

»Közösüljünk, közösüljünk

Nemileg.«

Szabadka tehát még mindig a régi, kár is volna, ha megváltoznék. A hölgyek, az én szajháim, mindég oly álmosak és ki nem festettek, mint azelőtt; a szóbeszédek mindég a meghatározott mederben folynak; a Decsy lányok mindég udvarlólktól és új reményektől vannak környezve; én mindég oly befejezetlen, költőien: egy közepén abbamaradt dal vagyok, mint azelőtt; a Lacikát mindég szeretjük és csókoljuk — semmimem másult meg. Innen tehát érdekeset írni nem lehet. Onnan, a hol te vágy, tán kerül ilyesmi. El is várom a hosszú budapesti referádát, a vallomásokat s a terveket, melyek iránt mérhetetlenül érdeklődöm.

Kosztolányi

II. csoport

Azok a levelek, amelyek ebben a csoportban olvashatók, mind a bécsi tartózkodás eseményeit tükrözik. A legelső ugyan Szabadkán kelt, de már ez is az utazásról tudósít, így lényege szerint ez is, mint a többi, »bécsi« levélnék számítható.

Azt az eddig közzétett dokumentumokból is tudjuk, részben a költő barátaihoz írt leveleiből, részben a Csáth Gézához írottakból, melyek közül a legfontosabbat, a legtüzesebbet Kosztolányiné közölte (*Kosztolányi Dezső*. Budapest, 1938. 131—136.), hogy ez a bécsi tanulmányút válság-szerű fejlődéssel juttotta Kosztolányit. Eredetileg nem is Bécsbe, hanem Lőpésbe készült, s az osztrák fővárosban szinte végig úgy érezte magát, mintha száműzetésben lenne.

Ennek magyarázatát keresve első sorban a fővárosi barátoktól, a Juhász Gyulától, Babits Mihálytól, Zalai Bélától való elszakadást és az otthoniak hiányát szokták emlegetni. Az általunk itt bemutatandó levelek megerősítik ezt a magyarázatot. Még azok is, amelyek csak a célszerű teendőket intézik: a Kisfaludy Társaság pályázatára beküldött *Childe Harold*-fordítás ügyét, a pesti lapok, folyóiratok érkezését. Kitérünk ezekből a leve-

lekből, hogy költőnk mennyire Budapestre figyelt. Hiába volt Bécs a Duna-medence központja, Hofmannsthal, Rilke városa, akiket Kosztolányi sokra becsült, s akiktől később sok verset le is fordított, magányában bizonyára őket is tanulmányozta, de levelei tanúsága szerint minden idegszálával a hazai eseményeket kísérte figyelemmel.

Megtudjuk ezekből a levelekből, hogy a magyar lapok közül melyeket olvasta, melyeket várta ekkor, első igazi sikerei előtt a legnagyobb érdeklődéssel. Láthatjuk, hogy a Kisfaludy Társaság pályázatától milyen sokat várt, milyen türelmetlenül sürgette Csáth Gézát az érdeklődésre. Az a pillanat ez, melyet rubikonnak hitt a tehetségét mindinkább érző, s az elismertetés idejét már-már elérhetőnek vélő ifjú költő. Miközben Babitsnak is hosszú levelekben számol be készülődése és szemlélete forróságairól, umokaöccsét is állandó teendővel látja el. Nem éri be nosztalgiával, távolról is erősen fogja azok kezét, akik fontosak számára. Az utóbbihoz fűződő barátság testvérieségére vall, hogy Csáth Géza — a hogy a levelekből sejthető — zokszó nélkül végzi a rábízott feladatokat. Kár, hogy az 5 leveleinek többsége elveszett, s az újságok tiszta helyeire írt följegyzések a lapokkal együtt szintén, de rokoni és baráti szorgalmának természetéről néhány megőrzött levele is elég beszédes tudósít. »Remélem ugyan, hogy addig írsz nekem — írja az eredményhirdetést izgatottan váró Kosztolányinak —, de már most megírom, hogy: *ha megnyered a Childe Haroldot, egy táviratot neked, egyet az édesanyádéknak rögtön menesztek. Ha nem: levélben számolok be mindenről, ámde csupán neked.* — Erre azonban — nézetem szerint — nem lesz szükség.« Itt cezúrárt tart, s aztán így folytatja: »Borzalmasan jól élmek most én és Sztróckay ebben az istenáldotta, gyönyörű városban. Sok a nyárspolgáriság benne, de elmondom, hogy folyjon a nyálad.« (Kiadatlan levél. Egykor Kosztolányiné, most a Magyar Irodalomtörténeti Intézet tulajdonában.)

A *Childe Harold*-pályázatot külföldben nem nyerte meg Kosztolányi. De a kudarc nem érinti olyan mélyen, amilyen heves volt a győzelem vágya. 1905. február 16-án így ír erről Juhász Gyulának: »Ezért nem

bántott a Kisfaludyak ítélete, mely tudomásul se vette nagy szorgalommal, az ihlet égő tüzeiben kovácsolt munkámat a „Childe Harold”-ot.« (I. m. 77.) Nem bántotta nagyon, mert már el is kezdte a Julianusról tervezett, nagyszabásúnak képzelt drámáját, de előbb, már Bécsben is érte biztató kárpótlás. Még hozzá az Új Idők részéről, mely — lévén Herczeg Ferenc lapja — az ifjú modernnek között nem volt ugyan népszerű, de az értelmiség széles körében igen. S mint erről gyűjteményünk 20. darabja tanúskodik, ez a figyelem Kosztolányi számára sem volt közömbös. Itt Csáth Gézának újságolja el, de egy tíz nap múlva írt, Kosztolányiné által közölt levélben ismét utal rá, s szóba kerül egy másik levélben is, melyben Babits közli, hogy »Körülbelül az ellenkező a nézetem az ön verséről, mint az Új Időké.« (I. m. 52.)

Mindazonáltal változatlanul igaz, hogy ez a bécsi idézés vehemens lelki válságot okozott. Igaz, hogy néhány hét után elcsitul a belső földrengés, de az első hetek heveny érzésajlása így is meglepő fejleményekhez vezetett. Ebben a levélcsoporthoz az ér a legtöbbit, hogy ezeknek a fejleményeknek a megértéséhez és ábrázolásához fontos adalékokat kínál.

Bajainak konkrét okairól szólva, mint más leveleiben, itt is a társtalanság, környezete érdektelenségét, lélektelenségét panaszolja. »Emberek keresek és nem találok« — írja a 10. levélben. A Kosztolányiné által közölt levélből pedig az elidegenedett létezés mód teljes képzetét is össze lehetne állítani. »Megdögölhetnek, felfordulhatnak, a rendőrség hidegen venné fel a halotti jegyzőkönyvet.« (I. m. 132.) Fölpanaszolja Csáthnak, hogy háziasszonya csak a pénzéért törődik vele úgy-ahogy, s amit elpanaszol, még nem is minden, mert — mint a 26. levélben írja — a legrettenetesebbet elhallgatja.

Ha kritikussal szigorral mérlegeljük ezeket a bajokat, nehéz megértünk a siránkozást, hiszen csak az idegenbe szakadt diák szokványos bajai: társtalanság, honvágy. Kosztolányi érzékenységre vall, hogy a szokványos rossz érzést azonnal világnézeti sífára vetíti, érzelmi és filozófiai földrengéssé fokozza: »A legirtózatosabb, ami velem történt — írja a 10. le-

vélben —, az, hogy a lelkem tört izé-porrá. A nagy város által létrehozott változás mindenemet, a mit eddig gyűjtöttem megsemmisítette, a könyveket melyekre esküdtem, értéktelenné süllyesztette szememben s magamat pedig a születő világok chaosához hasonló zűrzavarok edényébe tett. Hol az életkedv, az energia, a vaserély, melyről oly híres voltam barátaim körében?« A 11. levélben attól retteg, hogy szülei is elfelejtik, s kéri Csáth Gézát, hogy ő, aki egyetlen jó embere, ne hagyja elveszni.

És Csáth Géza, aki az újságok beszerzésében, küldözgetésében és más szolgálatok teljesítésében is fáradhatatlannak bizonyult, azonnal beletalálja magát a lelki partner, a lélek-látó diagnoszta szerepébe, s igen érdekes magyarázatban tárja föl a válság okát. Ezt a levelet is Kosztolányiné szíves engedélyével tanulmányozhattuk, s így most idézhetjük belőle azt a passzust, melyben Csáth kifejtette, hogy ő is így érezte magát, amikor Budapestre fölkerült: össze volt törve, s félt a megőrüléstől, mint most Kosztolányi. »Iszonyú átkunk van nekünk a lelkünkön — folytatja —, nekünk, kikben Brenner vér csörgedez s e mellett körülölelt a XX. század; csunyan és rosszul rendezkedtünk be a sok irodalmi étellel, melyet meglehetősen nagy kanállal fogyasztottunk, s te kétszerakkorával legalább, mint én. Olyan a lelkünk — gyermekem — mint egy mágnestű, mely a villamos viharban s a mentőcsapások közepette forog-forog veszettül, holott, ha nem lenne annyira mágnés, szépen nyugodtan maradhatna.« S mikor a diagnózist végigmondta, rátér a terápiára is: »Félsz, hogy elfelejtenelek? Írj róla verset gyermekem, e félelemről. Legyen a vers méla és nagyszerűen tomboló, legyen kétségbeesett... de te ne légy se egyik, se másik, hanem egyszerűen: Dide, a kis Dide.« (Kiadatlan.)

Terápiának csak az orvosi kép sugallta társítás miatt neveztük ezt a tanácsot, pedig több joggal is nevezhetjük volna így. Kosztolányi ugyanis valóban ilyen irányban kereste a válságból kivezető utat. Az elidegenedést nem vette tudomásul, hanem ellene menedéktől családai emlékeit s magyarságtudatát frissítette, erősítette föl. Gyűjteményünk 10. le-

vele elég vázlatosan tudósít erről, de az 1904. november 20-án Babitshoz írt levél (I. m. 56—58.), valamint a Csáthoz intézett s Kosztolányiné által közölt levél részletesen is kirajzolja, elemzi ezt a fejleményt. Az utóbbi értékét lerontja az osztrák-szidás, amelyet a függetlenségi mozgalom eseményei szítottak, s rontja a hangzatos magyarkodás is, de amit Babitsnak a létezés gyökereiről, az emlékek mélységéről, az »élet családi kályhájának melegé«-ről előad, s amit az általunk közölt 10. levélben az általános emberi sajátos megjelenési formájának vonzásáról, varázsáról ír, az igen nagy súllyal eshet latba mind az elidegenedés kérdésének, elbírálásának teóriáiban, mind a Kosztolányi-pálya pólusainak, belső erői mozgásának elemzésében.

Kiderül ezekből a levelekből, e levelekből is, hogy a blazírt főlényt, mellyel korábban szerelemlről és politikáról nyilatkozott, nem kell túl komolyan vennünk. Később ugyan föl-fölerősödnek szemléletének ezek a motívumai, de nyitottsága és rugalmassága, s főként a fontos eseményekben való jelenlét lázas vágya mindig erősebbnek bizonyul, mint a tartózkodó arisztokratizmus. Az utolsó előtti bécsi levél, gyűjteményünkben a 27., világosan és szinte hivalkodóan adja tudtul, hogy noha nagy áldozatokkal járt, de azért leszállt a platói ideák honából, s a filozófiai órákat elszalasztva minden idejét a politikának, az otthon zajló választások eseményeinek szenteli.

Mint ismeretes, ezen a választásokon 1905 januárjában megbukott a kiegészés bázisát alkotó szabadelvű párt, s győzött a nemzeti függetlenség jegyében egyesült koalíció. Ez a koalíció, jóllehet a nemzeti érdekeket képviselte az »összmonarchia« érdekeit védő uralkodó csoportokkal szemben, összetételében a földesúri és tőkés érdekképviselőt majdnem olyan erős volt, mint a szabadelvű pártban. Szempontunkból azért fontos ez, mert Kosztolányi lelkes azonosulása ezzel a fölbuzdulással magában rejtette olyan fejlemények csiráját, melyek közte és a koalícióval később szembekerülő progresszió, a majdani darabontok között az érzelmi azonosulást szintén megnehezítették. Bécs a nemzeti ellenállás szétválasztása céljából 1905 őszén az általános választójog ígéretével léptette föl Fe-

jérváry Gézát s kormányát, az úgynevezett darabontkormányt. Ezzel szövetségesül nyerte meg a szociáldemokráciát és a Budapesti Napló radikális íróit, köztük Ady Endrét is. A manőver hamissága hamar kitűnt, s Adyék le is vonták a keserves konzekvenciát. Mindennek része lehet abban, hogy az *Új versek* Adyjának nemzetostorozó keserűségét »magyar-szidásnak« értelmezi, s fölháborodva interpretálja egyik, Babitshoz írt levelében. (I. m. 108—111.), melyhez adalékot még e gyűjtemény is szolgáltat majd. Am szellemének rugalmassága és nyitottsága, melyről többször szoltunk, ebben az esetben is megóvja attól, hogy idült ellenszenvvé merevedjen az élményeknek ebből a különbségéből eredő ellenézés. A Budapesti Napló munkatársai között majd éppúgy föltalálja magát, mintha ő is darabont lett volna.

9.

Szabadka 1904. oct. 2.

Kedves Józsi,

tudatom, hogy szerdán a reggeli vonattal indulok s tíz óra körül a fővárosba érkezem.

Viszontlátásra

Kosztolányi

10.

Kedves Józsi, sokáig halasztgattam a levélírást s most is szeretnék megmenekülni tőle. De itt is habozok, mint mindenütt. Vágynék életem legválságosabb, — igen legtöbb volt benne a *válság!* — részének emléket emelni, másrészt azonban félek még gondolatban is ismételni a köd, a tapogatódzás korszakát, úgy a hogy rossz álmainktól félünk. S a félelemre legalaposabb okom az, hogy e periódusból még nem vánszorogtam ki teljesen!

Nem csak a jó emberektől való elszakadás szántott bele a lelkembe: ez mindennek az alapja, de nem ez minden! A legirtózatosabb, a mi velem történt az, hogy a lelkem tört izzé-porrá. A nagy város által létrehozott változás mindenemet, a mit

eddig gyűjtöttem megsemmisítette, a könyveket melyekre esküdtem, értékelenné süllyesztette szememben s magamat pedig a születő világok chaoszához hasonló zűrzavarok edényébe tett. Hol az életkedv, az energia, a vaserély, melyről oly híres voltam barátaim körében? Órák hosszat elülök s bámulok a levegőbe, mint az agyalágyult. Ma már jól eszem, de mikor megérkeztem hetekig nem volt étvágyam. S ó nem volt egy ember, kívül szóba állhattam volna!!

Gyökerestől felfordultam. A magyar nép alapjellemvonása most tűnik szemembe. Most értem meg, hogy olyan emberek, mint Szabó, Juhász, Bornemissza nem általános emberek, hanem magyarok. Most érzem, hogy a mi kis hírlapirodalmunk a maga családias alakjaival, polemizáló vezércikkeivel, croquisaival, melyek minden kozmopolita szenvelgések ellenére olyannyira magyarok, nem mindenütt feltalálható javak, hanem a szülőföld édes gyümölcsei. Most érzem, hogy magyar vagyok. Ez azonban nem fog meg akadályozni abban, hogy a jövőben hasonló hévvel szídjam az emberi gyengéségen nyugvó, szükségképen létező patriotizmus kedves hibájának tüzetli felverőt s hűhós utcaszögleti szónokait és költőit.

A költészet jelenleg pihen benem. A geniek életében vannak züllesi korszakok, mikor duhaj részegeskedésekbe fojtják el a kítőrní vágyó gyér anyagot: ha valami vagyok, most érem e kort, az ásitás, naplopás és tenni nem tudás rémletes idejét. Embert keresek és nem találok. A lengyelek s oroszok még a legszívesbek [...] Hol vannak a Szabók, a hosszú uzsonnák, hol van itt a Decsyék templomszerű, fehér lakása?

De csend! Nem tudom mire jó e kor. Hátha ép most nővök nagygyá, hátha ép most fejlődöm. Lakótársam játssza a Träumereit: s én gondolkodom, de nem írok. Olyan finom az érzésem, hogy tollat, papírt nem bir elviselni, hanem kiszáll a kék égbe, mint a pára és — bizony így van! — szertefoszlik. Most jön a »Kreuzer szonáta«, a »Legenda« Viennavszkytol s más sok. Az osztrák művelt, intelligens fickó s legalább is játszik úgy, mint te. De én hogy

játszom az én hangszeremen?!
Iszonyat!!!

Csókkollak tégedet és minden valamire való becsületes embert. Kérlek írd sokat, (a naponta küldött újságok szélére is.)

Dezső

11.

Bécs 1904. oct. 8.

Kedves Józsi!

Náncsen gyalázatosabb és hazugabb complot, mint a pesszimista csorda. Az élet nem ér semmit, meg kell tanulni meghalni mondják, ordítják és ugatják s különös buzgalommal és jókedvvel. Én azonban, látod, hallgatok és tűnök.

Édesem össze vagyok törve, szétgázolva, megsemmisítve. Olyan szerényen járok, mint egy hordár, a nélkül, hogy írnék valamit, mert ehhez, ha száz szorososan pesszimista is valaki és ha tíz ezerszeresen is Schopenhauer, vagy Byron életkedv kell. Nincs senkim. A háziaszonyom jó falatnak gondol, mert látja hogy van pénzem, s ki lehet fosztani s beszélget velem néha immel ámmal.

Hazám nyelvét nem hallom s a multkor mikor eszembe jutott Arany János sirva fakadtam az utcán.

Az anyémat s az apámat bálványozom, DE FÉLEK, HOGY ELFELEJTENEK. Írd meg nekik, hogy jól érzem magamat, de irjanak gyakran. A tényállás t. i. az, hogy az örülethez vagyok közel.

Te egyetlen jó emberem, ne hagyj elveszni, hanem írd. Gúnyolj ki, ne vess velem, vagy rajtam, sajnálj, osztozz a sorsomban, mit én bánom, de írd sokat és mihamarabb. Egyébként Bécshez Döbling közel van.

Kosztolányi Dezső

Wien VIII. Bezirk Strozsigasse 34.
I Stock 6 u. 7.

12.

Kedves Józsi!

A »Jövendő« közlése megörvendeztetett, de egyúttal dühbe is ho-

zott, hogy a nevet mellőzték s egyszerűen anonime adták közzé.

Sürgösen keresd fel Bródyt, vagy valamilyen inasát s kérdezd meg, *hogyan történhetett ez?* Több mint egy éve, hogy felküldtem, mindjárt az első lefordítása után.

Tanácsold, hogy a jövő szám helyreigazításai vagy legalább szerkesztői izenetei között feltétlenül említsek meg a nevet, s lehetőleg dicsérjenek is meg, mert — (ezt hagyd legvégül) — pört indítok a »Jövendő« ellen s irodalmi tolvajlással vádolván, megnyerem. Gyors választ! Kosztolányi

13.

Bécs [1904.] oct 14.

Kedves Józsi! Nagyon rossz napok járnak ma is s írásra semmi kedvem sincs, még hosszú levelet sem tudok írni. Esdve kérlek azonban teljesítsd a megbízatásaimat:

1. Bródyhoz menj el a versem érdekében s rögtön írd, hajlandó e helyre igazítani vagy sem. Nevem pótolja!

2. Jánosi műfordításait, Leconte de Lisle Baudelairét kérd el Babics-tól, ki Arena út 11. II. 18. alatt lakik (leginkább delután van otthon) s az ő műfordításaival együtt küldd nevemre.

3. Ábrányi *Don Juán*jának 2. kötetét vedd meg a lehető legolcsóbban s az előbbi csomagban szállítsd hozzáam.

4. Az újságra ügyelj, mert nagyon rendetlenül, — minden másnap jön.

5. A költségekről adj számlát s rögtön másnap küldöm posta utalványnon. De légy takarékos, mert én is szegény vagyok.

Dezső.

14.

[Bécs, 1904. okt. 15.]

[Brenner Józsefnek]

A lapok végtelenül rendetlenül jönnek.

Minden ezután irandó levelet, újság küldeményt a következő címre

írd: Desider Kosztolányi Wien VII. und VIII. *Bezirk. Lerchenfelderstrasse 65. N°. 1. Stock. 18 Thür.*

Ma már innen írom e levelet.

15.

Új címem: Wien VII *Lerchenfelderstrasse 65. I. 18.*

Kedves Józsi, végtelenül nagy súlyt helyezek arra, hogy a küldemény *mihamarabb* (Jánosi, Ábrányi, Leconte de Lisle, Babics-műfordítás és eredeti vers) hozzáam kerüljön, mert ha elkésve érkeznek, pl egy hét múlva, az egész céltalan lenne rám nézve.

A *Jövendő* ügye vérig bosszant!!

Nem méltó a nevem beléje és a munkám — igen ??

Ki látott ilyen logikát??

Sürgösen keresd fel Bródyt s beszélj, ha csak lehet magával. Ha nem, akkor valami »fő emberével« s nyomd meg a hangodat! A jövő számot megvárjuk. Ha ebben sem lesz nyoma a nevemnek, rögtön írok Decsy Jóskának s pört indítok a lap ellen. Ezt is említsd fel a végső szükséges [!] esetén!!

Szeretném, ha antiquarice s lehetőleg csak a *második* kötetét küldenéd el a Don Juánnak, de ha nem lehet, akkor csak szerezd meg úgy is.

Dezső

16.

Bécs 1904. oct 31.

Kedves Józsi,

ismét nem az a hosszú levél, melyet vársz! Ismét egy késő, rimánkodó írka!

A *Childe Haroldot* befejeztem. Három éjszakán nem aludtam, hogy letisztázhassam. A könyvkötő az utolsó pillanatban, vasárnap reggel 9 órakor kötötte be s 10 órakor már postára kellett adnom, hogy le ne kessék [!] s másnap Bpsten legyen.

Szabó Batancs István nevére címeztem, hogy ő átadja Vargha Gyulának. Mindenki előtt el akartam titkolni, teelőledis!

Az óriási sietségben azonban elfelejtettem bele tenni a *jeligés* leve-

let! Szabónak rögtön sürgönyöztem, hogy állítson ki egyet „Felleget” jellegével, tegyen bele egy sima névkártyát, írja fel erre a nevemet, lakásomat (A pályázat szerzője: Kosztolányi Dezső bölcsészeti hallgató. Lakása Szabadka: főgimnázium) s így adja át a titkárnak.

Félek, hogy Szabó elhamarkodta a dolgot!!

Keressd fel rögtön a lakásán (VIII. ker. Baross utca 36. III. 27) s kérdezd meg úgy cselekedett-e. Aztán haladéknélkül értesíts a dologról.

Arról van szó, hogy hiába adtam be a munkát, vagy nem.

Ha Szabó elfelejtette volna utasításaimat követni, vagy elérte volna azokat rögtön állítsd ki te a jelleges levelet s vágtsd (ha előadásod is van) akár bérkocsin is *Vargha Gyulának lakására* (II kerület Mész utca 6. szám), vagy keressd fel a hivatalában, vagy ott a hol található s mond meg neki, hogy a levél tévedésből lemaradt s a szerző megbízásából adod át. A munka azonosításának megállapítására tudatta veled a pályázat szerzője, hogy 601 lapos, calico-vászonkötésbe van bekötve s anthracén tentával van írva.

Az eljárással ne késkedj [!], mert két három nap múlva már diszkvalifikálhatják a művet.

Szolgálataidért fogadd rokoni és baráti köszönetemet. *Esetleg SÜRGŐNYILEG értesíts.*

Dezső

(A jelleges levelet le kell pecsételni!)

17.

Bécs 1904. nov. 6

Kedves Józsi, egy posta utalványon s egy levelezőlapon kértelek téged, a barátaimat, hogy tudakozzátok meg közmön fontan s feltűnés nélkül, tett-e a titkár a beérkezett pályázatokról s főleg a döntés idejéről s a bíráló bizottságról valami kijelentést. A dolog érdekel, bár kevés reményem van arra, hogy nyerek.

Kérlek újra járj el a dologban! Ha a titkárhoz fordultok semmi esetre se olyan tudakozza meg a terminust, kit látott már, mert ez szemet szúrna s könnyen felkeltené a kíván-

csiságot a pályázat szerzője iránt, hanem valami indifferens egyén pl. Sztrokay vagy más. Újság-margói híradásaidat várom, Sztrokayt köszöntetem.

Dezső

18.

[Bécs, 1904. nov. 9.]

Kedves Józsi, a legkomolyabban felszólítalak, hogy minden újság szeli közleményt szüntess be. A rendőrség ma megidézt, kérdőre vont kitől kapom a lapokat s elem tette a lefoglaltakat, többek között az oct 10 ikit, melyben *Mérayról* szölsz. Be kellett vallanom az igazságot, mert a komoly ügy fonalaít nem tanácsos tovább is bonyolítani. Büntetést fogsz fizetni! Rögtön fordulj édesapádhoz s vedd figyelembe előbbi sürgős, igen komoly intelmemet.

A törvényszéknél mondd az igazságot: hogy nem ismerted a tilalmat s hogy szegény diák vagy.

Dezső

19.

[Bécs, 1904. nov. 12.]

Kedves Józsi, leveledet megkaptam, de kévsé válaszolhatok csak. A kihallgatás nem a rendőrségnél, hanem a financoknál volt, hol pusztán a nevedet s lakásodat mondtam meg semmi más kijelentést nem tettem. A finánc a kívül beszéltem, megidézésről beszélt s 2 korona 10 fillér pénzbüntetéséről. Az ez ügybeni eljárást nem ismerem, de azt hiszem minden számért, melyet elfogtak külön büntetésdíj fizetendő.

A mi a másik kérdést illeti, a pénzbírság megosztásáról, illetőleg megfizetéséről, az ezen leveled előtt feladott hosszabb írásom után főlölesleg beszélünk: az első pillanattól fogva természetesenek találtam, hogy a felszólításomra írt újságveledekért fizetendő büntetés felét magamra vállalom. A tudósításokat a bíráló bizottságról s a pályázati díjak kiosztási idejéről elvárom.

Dezső

[Bécs, 1904. nov. 17.]

Kedves Józsi, felháborodottan írom e sorokat. Felszólításom ellenére most is használod a barna bélyegeket. Ez részről kellemes lehet, az én szempontomból azonban végtelenül nem az, amennyiben 6 fillért kell minden egyes számért fizetni. *Igy elfizettem már, több mint 2 koronát.* Ha kedved van elküldeni ezt s a jövő költségeket is, rajta, ragassz-gass tovább is barna bélyegeket!!

Pályázatomról semmi hír sincs? Semmi budapesti pletyka? Az *Új Idők* jövőt jósol nekem. Elefantajnál. («Kedves kis fiú voltam» szerinte. Hírforrás: Juhász.) Ó de, de jó lenne köztetek lenni! Levelet várok.

Dezső

[Bécs, 1904. nov. 22.]

Kedves Józsi, leveledet vettem. Az ezerféle kellemetlenségek közül először a legnagyobból számolok be. — A bécsi »Financ Bezirk Direction« től tegnap idézést kaptam arra a tárgyalásra, melyen ügyedet végérvényesen elintézték. Az egész dolog jelentéktelen s fölösleges volt minden aggodalmunk. Mindössze két számot fogtak el s így a büntetés nem lesz több, mint 4 korona. — A mi a »Budapesti Naplót« illeti kérek vállald el a küldését s ha később nem is december és január hó azon részére, melyet Bécsben töltök már. A karácsonyi szünidő uá. itten is több, mint egy hó: bolondság, pénz pazarlás volna haza nem utaznom. Azután a kiadóhivatalban rendelem majd meg. A *Jövendő* bár kedd este van már egyáltalában nem jött, úgy látszik nem tettél rá elegendő bélyeget s egyszerűen félrevetted. **RÖGTÖN VÁSÁROLD MEG A KÖLTSÉGEMRE S KELLŐEN FELSZERELVE JUTTASD EL HOZZÁM.** Esedezem ezen kívül, hogy ne hanyagolj el, mert oly életszakot élek, melyben a közelállók támogatására legnagyobb szükségem van. Ha van valami érdekesebb a heti lapokban küldd azokat is.

Mi hír a pályázatomról? A »Nap« vasárnapi számát küldd el saját költségemre. Lehetőleg a legértékesebbet!!

Bécs. 1904. nov. 24.

Kedves Józsi, nagyon fáj, hogy nem vetted komolyan a kérésemet; végre is engemet is épen úgy bántott az újságúgy, mint tégedet s hátán fizetésre kerül a dolog én is épúgy kinyitom az erszényemet, mint te, de azt hiszem, hogy nem ez a helyes eszköz arra, hogy haragunk, duzzogásunk tudtára adjuk másnak. Kérek újra, küldd *haladéktalan a »Jövendőt«* s ne feledd meg írni nekem. A pályázatomról minden tudottat foglalj össze. S most — még egy megbizással látlak el.

A *Childe Haroldot* Mikes Lajos is lefordította. Igen kíváncsi vagyok ez ember tehetségére, de jelenleg nincs nálam *Byron* Kainja, melyet az ő fordításában birunk s a »magyar könyvtárban« jelentetett meg. Esedezem vedd meg a füzetet s szintén **HALADÉKTALANUL** (keresztkötéssel) **JUTTASD A CÍMEMRE.** Ird meg azt is, kívánod e, hogy a költséget pósta utalványon elküldjem. Ismételve az előzőket csókollak

Dezső

Leveledet haza jövet vettem. Rög-tön küldd a *Jövendőt* és irj.

A második szemesztert Bécsben töltöm: az egyetem kitünő!!

Bécs 1904. nov [27.]

Kedves Józsi, leveled vétele után sietek rögtön válaszolni neked. Tudatom, hogy tavaly, bár jó egy hónapot töltöttünk el távol Budapesttől, hűségesen felküldöttük a teljes házbért. A mi a dolgokatokot illeti nem avatkozom bele; de tanácsolom, hogy ne hagyjátok ott a tágas és világos, olcsó lakást. Ha nekem olyan szobám lehetne!

A *Kain* feltétlenül meg van a magyar könyvtárban; legalább tavaly megkaptam, most is előttem van elrongyolódott címlapja. Drámai költemény, helyesebben Byron-féle misztérium. Ne Mikes, hanem Byron neve alatt keressétek! E két nevet különben nem szabad összetéveszteni: Mikes és Byron!

A Childe Harold megbukik, csúfosabban, mint Revicky Jóbja. Erről és más dolgokról levelet írok. Előre megjegyzem azonban haza nem megyek: az egyetem elámitott (machte mich verblüfft) Nyitva van a szám

Dezső

24.

[Bécs, 1904. XII. 2.]

Kedves Józsi, a legnagyobb elkeseredettségemben fordulok hozzád s szeretnék egyszerre szemrehányó és bocsánatkérő hangon beszélni. A legkomolyabban felszólítalak ne ragassz sohasem barna bélyeget az újságokra, mert azt itt érvénytelennek minősítik s a Jövendő küldésekor mindég méresd meg a lapot egy tőzsdében és kérdezd meg mennyi bélyeg kell rája. Nem sokáig kellemtelenkedek neked, de addig is, míg megrendelem a Napot a szerkesztőségben, esedezem pontosan küldd a Jövendővel együtt. A multikori számokért 20 kr. büntetést fizetem.

Holnapra újra meg vagyok idézve: ez a dolog is bele kerül 1 koronába. Kérlek a lap előfizetési árát kölcsönözd decemberre, mert jelenleg itt semmi pénzem sincs s előreláthatólag még sok pénz szükséges a posta kielégítésére.

25.

Bécs 1905. jan 13.

Kedves Józsi ma vettem levelezőlapodat. Tudatom veled, hogy gyanúd teljesen alaptalan: a házasszony szívbeteg, élethalál közt lebegő gyöngé néni s zsarolásról sohasem gondolkozik. »Eine sehr andächtige Christin«. S ha vesszük a dolgot a postának van igaza. A »Nap«-ot, melyet Budapesten megrendeltem rendszeren kapom egy krajcáros bélyeggel. Ez azonban csak a szerkesztőség kiváltsága, mert csak a kereszt-szalagra rányomtatott hivatalos jelzés (»bestellt«) jogosítja fel a küldőt a bélyegjövédék e kedvezményére. Egyébként köszönöm szíveségedet! De egyben felkérlek szüntesd be a »Nap« küldését. Annál inkább juttasd el azonban hozzám a »Jöven-

dőt« (Lehetőleg még szombaton add fel!) Az érte járó pénz alkalomadtán pósta utalványra teszem.

Valószínűleg írok hosszabban. De először te írj négyárkusos levelet. Dezső.

26.

Bécs 1905 jan. 23.

Kedves Józsi, megkaptam a leveledet s az operett tervezetet. Igérem, hogy még e héten elküldöm a kért szöveget s ez tőlem áldozat lesz, mert most csakugyan nem vagyok hangolva a dalköltésre. — Végtelenül szomorú, kietlen, majdnem elviselhetetlennek mondható életet élek. Magam sem tudom, hogy birtam ki eddig, s mint birom ki majd végig... Erről jobb nem beszélni. Nincs egy jó emberem, a kivel szót válthassak; rendes irodalmi tevékenységemről teljesen le kell mondanom; rosszul kell táplálkoznom, vizsgára kell készülnöm halálos nyugtalanságban, a kollegámmal pénzért veszekedés között. De ez nem minden: a legrettenetesebbet elhallgattam. — Kérlek tehát ne hanyagolj el! Írj minden héten legalább egy levelet. Ezt tartsd be mindég, íme, rimánkodva kérek, mert beteg, nagyon ideges vagyok. — A »Jövendő«-t te valószínűleg veszed s így azt hiszem alig kerül 10 kr-be az elküldése. *De kerülne bár annyiba is, RÖGTÖN küldd;* a pénzt nyomokban megkapod pósta utalványon. *Leveledet s a lapot türelmetlenül várom.*

27.

Bécs 1905. jan. 26. Kedves Józsi, a választások gyönyörű izgalmában, mely talán nálunk Bécsben hatalmasabb, mint nálatok, nem feledkeztem meg rólad és ígéretemről. Sok okot hozhatnék fel, hogy indokoljam, mily nagy áldozatot követtem el, hogy az ideák (a platóiak) homából leszálltam a sekélyes rímvilágba, (pl. azt, hogy újabb időben valóságos politikai sznob lettem, a ki a philosophiai órákat elszalasztotta, hogy az »Abendblatt« hasábjairól politikai csemegét böngésszem, vagy azt pl. hogy fűtetlen szobámban oly hideg van, hogy ezt a levelet is téli kabátban és kesztyűben írom s kollégám köhögése és

specifikus osztrák náthájának kellemtelen zavarása majdnem lehetetlené teszi az írást, — a gondolkozást nem —, de mindezt nem teszem. Képzeld el a lelkiállapotomat, ha kijelentem, hogy a »Ballator« óta nem írtam eredeti verset. Aztán képzeld el társtalanságomat, a mindennapos hízlegések és selyem-kesztyűs finomkodások undok egymásutánját. Egy embert keresek és nem találok. Olyan emberekhez kell dörgölődznöm, a kikbe otthon a cipóm sarát se törölném s olyanoknak kell kalapot emelnem, a kiknek ott egyszerűen szemébe pöknék. S ez, mint mondtam, nem minden.

Az önzetlenség s a dolgunkbani bizalom vezérelt mikor leírtam a papírra az alábbi semmisségeket. Használd fel, ha lehet; ha nem jobb időben írok jobbakat. Talán otthon. De feltétlenül küldd el a zenéjét; majd eljátszatom Kastl-lal s meg mondom, mint tetszettek nekem és neki.

A legfontosabbat legutoljára hagytam. A kívánságomat, melyet a multkor rimánkodva írtam meg egy levelezőlapon, most is elismételem. Ne gondold, hogy egy pillanat idegességében fogamzott. Komoly és szenvedés napok tették szükségesé, hogy oly nagyon is őszinte legyek. Még egyszer kérek tehát legalább minden héten írj nekem; ha másról nem irodalmi olvasmányaidról és az operettől. Vagy az egyetemi életről, az ismerőseimről és a barátaimról.

A »Jövendőt« küldd rendszeren. Ezt mindenkoron türelmetlenül várom.

Újság gyanánt — és ez nagyon fontos — azt közölhetem veled, hogy febr. 1. étől kezdve máshol lakunk. Új címem: D. K. Josephstädterstrasse 16. No. II Stiege I. Stock. Thür 22. Ezt jól véd a fejedbe!

Dezső.

Az írások itt következnek:

Az alkonyathoz!

Szívem szivéből szól a dal
S remegve a homályba hal.
Beléd te pompás, bús borongás,
Mely tört szívünknek álmot ad:
Elérhetetlen, röpke szellem
Ó alkonyat!

Lassan terited szertesztét
Az éj szagos, kék szőnyegét
S könyezve véded a kiégett
Fáradt, beteg virágokat.
Te lengve tűnő, jószívű nő
Ó alkonyat!

Lábújjhegyen jössz s vérezőn
Járkálsz a harmatos mezőn
S sötét hajadban olthatatlan
Lobban fel a fény újlag
S hull, hull a szikra árnyaidra
Ó alkonyat!

Halkan kopogsz az ablakon
S kérdés, miért nem alhatom.
S én felzokogva fátyolodba
Rejtem könyázott arcomat
S füledbe sügom, hogy mi bú nyom
Ó alkonyat!

Átfogsz karoddal csendesen
Lecsókolod égő szemem
Éjszínű fátylad csendbe rám csap
(foszlik)
S a szenvedésem ellohad.
(is majd eloszlik)
S csókol, ölelget enyhe csended
Ó alkonyat.

Más:

A húrba markol a szokott újj
Aztán lecsügged a kezem.
Ha jó a szellemnépes éjjel
Lantom remegve szerelem
De tilt dalolni, énekelni
A szerelem, a szerelem...

Egykor remegve lángra szított
S az égbe száguldott velem.
Most vas-néhez bilincs gyanánt csüng
Szárnyas dalomról szüntelen'
S a porba húz le az egekből
A szerelem, a szerelem...

Eddig a dalok. A próza azonban,
a mint írtam, fontosabb. Sohasem feledkezz meg rólam, mert félek a megőrüléstől.

Áldozatot tettem neked; te is tégy nekem.

Úgy e írni fogsz?

Kosztolányi Dezső

28.

Bécs 1905. febr. 1.

Kedves Józsi, szokásom szerint köszönéssel kezdem, panasszal folytatom és kéréssef végezem. Köszö-

nöm, hogy komolyan vetted a levelemet s elhitted sok jajgatásom komoly alapját; nagy dolog az, ha van olyan emberünk, a ki minden körülmények közt hisz nekünk. A panasz az, hogy a »Jövendő« e héten érthetetlen okokból nem jött. Rögtön add póstára. A kérés azonban a legfontosabb. Lóhalálában készülök a vizsgára. Tankönyvem azonban még nincs s ezt csak Budapesten lehet beszerezni. Esedezem járd be az összes antikváriumokat s hajhászd föl *Heinrich Gusztáv*-nak németnyelvű irodalomtörténetét, melyet (pl. Pozsonyban) több helyen középiskolai tankönyvnek használnak. A megbi-

zatás igen fontos és sürgős, valószínűleg már el is késtem a készüléssel. De ép ezért ne sajnálj semmi fáradságot. Ha nem lehetne megkapni régien, — bár nagyon sajnálnám —, szerezd be újanta. A költséget, miként a *Don Juán*értit, rögtön a csomag vétele után küldöm a Jövendőért járó összeggel együtt. Murray fordítását a napokban kapod meg. Febr. 12-én légy jelen a Kisf. társ. ülésén. Dezső.

Cimem: Josephstädterstrasse 16.
II Stiege. I Stock. 22. Thür. Batancscsal közöld adresszem.

(Befejezés a következő számban)

